

Teorie dialogické komunikace

Přednáška I – Dialektika

doc. MgA. Jan Motal, Ph.D.

[1] Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita

[2] Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci

1. března 2026

Plán přednášky

- 1 Cíl hodiny
- 2 Základní principy
- 3 Karl Marx
- 4 Standpoint epistemology
- 5 Mini-lab
- 6 Úkoly a závěr

Cíl hodiny

Po hodině byste měli umět

- rozlišit **abstraktní** popis konfliktu od **konkrétní** analýzy vztahů,
- pojmenovat **vnitřní rozpor** a ukázat jeho **zprostředkování**,
- chápat dialog jako **praxi v konfliktu**, ne jako povinnost shody,
- vidět, proč „objektivita“ není neutrální *pohled odnikud*.

Obrázky v této prezentaci Vám přináší <https://existentialcomics.com>

Co to je dialektika?

Dialektika je způsob myšlení, který bere vážně **rozpor** a zkoumá, jak konflikt něco *vyrábí, pohání a mění* – místo aby ho rychle uhladil. Z toho plyne:

- neexistuje žádný „čistý rozum“, protože každá pozice je vztažena ke svému protikladu
- tím, že je každý jev ve vztahu k jiným, obsahují události našeho světa **vnitřní rozpory**
- každý dialektický rozpor je historický, vyvíjí se a mění
- žádný vnitřní rozpor není věčný –

Dialektika pomáhá konflikt **chápat**.
Dialog pomáhá v konfliktu **jednat**.

1) Rozpor: konflikt uvnitř věci

- **Rozpor** není jen spor „dvou stran“ zvenčí.
- Často jde o **vnitřní napětí** jedné reality:
 - svoboda ↔ kontrola
 - otevřenost ↔ bezpečí
 - péče ↔ výkon
- Rozpor je produktivní: **pohání změnu** (a taky krize).

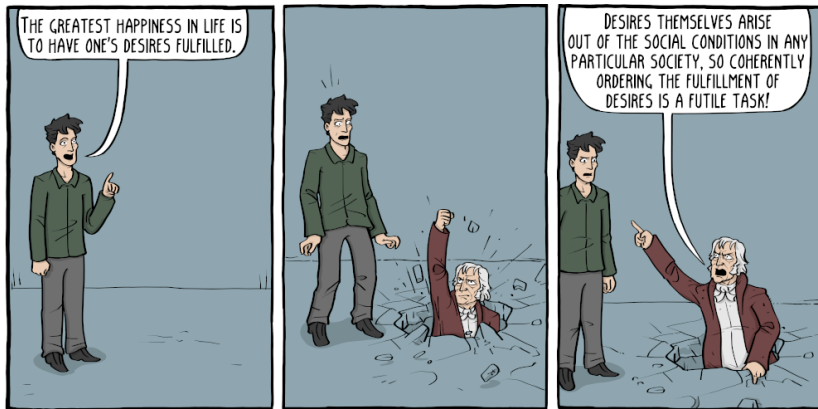
Příklad: Smrt Alího Chámeneího

V sobotu 28. 2. 2026 byl při útocích USA & Izraele Chámeneí zabit. Znamená to svobodu pro íránský lid? Pojdme se na to podívat *dialekticky*: Chámeneího smrt není **ani jednoduchý pád režimu, ani prostá výměna jedné osoby za druhou**, ale moment zviditelnění tří rozporů íránského režimu. Dokud Chámeneí žil, tyto rozpory režim zprostředkovával skrze ni – zemřel „uzel“, který rozpory držel ve funkční jednotě:

- 1** teokratická forma vs. materiální moc bezpečnostního aparátu, čili legitimita (nástupce) vs. organizovaná síla bezpečnostního aparátu vedeného Alím Larídžáním
- 2** rozpor mezi krizí režimu a vnějším útokem – antagonismus se může převést do nacionalismu (národní přežití)
- 3** personalizace moci vs. institucionální reprodukce režimu – osobní charisma není najednou věčné, test síly institucí

2) Negace: změna jako „popření“

- **Negace** = když něco přestane platit, protože už to *nefunguje*.
- Není to nutně destrukce, spíš **překonání/přetvoření**.
- Typické znaky:
 - staré pravidlo se jeví jako „přirozené“, ale praxe ho odhalí jako historické,
 - změna přichází přes konflikt (ne přes čistou shodu).

3) Zprostředkování: most mezi póly

- **Zprostředkování** ukazuje, *jak* jsou póly rozporu propojené. Např. pokud myslíme materiální svět, stává se nemateriálním (negace), ale v myšlence přece zůstává něco z materiálního světa – jinak by ani nebylo možné empirické poznání („vnitřní import zakoušeného, Hegel–EL §50“) = reflektivní transformace materiálního do duchovního, přesněji *myšlení empirický obsah převádí do univerzální formy*.
- **Zprostředkování** znamená, že věc není tím, čím je, sama od sebe a bez vztahů, ale pouze skrze procesy a vztahy, které ji utvářejí. To, co se jeví jako „bezprostřední“, je ve skutečnosti už výsledkem určitého vývoje, reflexe nebo institucionálního uspořádání.
- Proto se v dialektice neptáme jen, „kdo má pravdu“, ale **jak je rozpor organizován**, skrze co drží pohromadě a v jaké formě se reprodukuje – jako výsledek vztahů, rozporů, dějin, praxe...

Negace a zprostředkování: smrt Chámeneího II

Negace

- Smrt zde funguje jako **negace** dosavadní formy jednoty.
- Nejde jen o odstranění osoby, ale o **popření způsobu**, jímž byl režim dosud držen pohromadě.
- Tím se ukazuje, že to, co působilo jako stabilní a přirozené, bylo ve skutečnosti **historické a křehké**.
- Negace tedy neznamená automatické osvobození, ale **otevření nové fáze rozporu**.

Zprostředkování

- Chámeneí fungoval jako **uzel**, který spojoval různé vrstvy moci.
- Přes něj se spojovala legitimita, represe, ideologie i instituce.
- Právě proto jeho zmizení neodstraňuje rozpor, ale **rozpojuje mechanismus**, který jej dosud zpracovával.
- Zprostředkování tedy ukazuje **jak** byl konflikt organizován, ne jen **že** existoval.

Dialektická otázka tedy nezní jen „co padlo“, ale také: jaká forma jednoty byla popřena a jaké vztahy musí být nově zprostředkovány?

4) Abstraktní a konkrétní v dialektice

„Bídu filozofie tuží skutečnost, že většina lidí jsou líní v abstrahování a jednoduše a nekriticky přejímají myšlenkové jednotky, jež jsou součástí jejich kulturního dědictví.“

s. 61.

Abstraktní

- moment vytržený z celku
- jednostranné určení
- jev bez vztahů a zprostředkování
- to, co se tváří jako samozřejmé a bezprostřední

Konkrétní

- jednota mnoha určení
- věc chápaná ve vztazích, rozporu a pohybu
- celek zprostředkovaný institucemi, praxí a historií
- výsledek myšlenkové práce, ne jen „víc detailů“

Abstraktní a konkrétní v dialektice

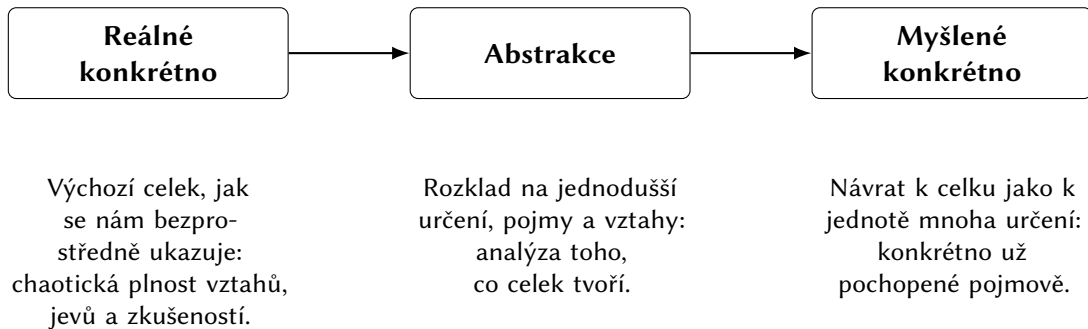
Příklad

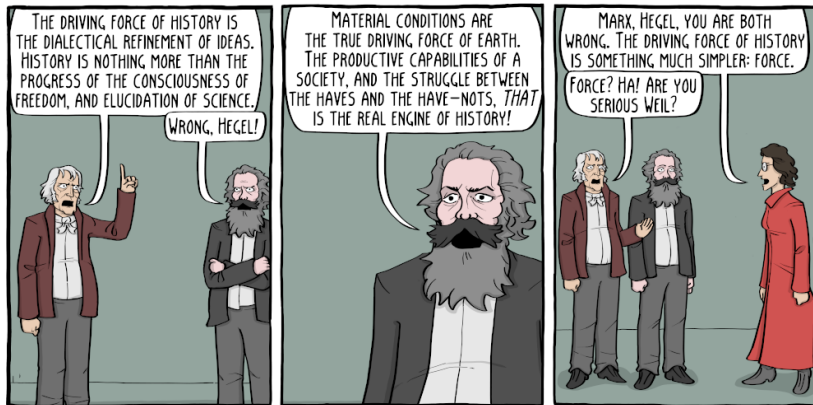
Abstraktní je chápat polarizaci jako prosté rozdělení na dva oddělené tábory, které stojí hotově proti sobě. Konkrétní je zkoumat, jak tyto póly vznikají ze společného rozporu, jak se navzájem podmiňují, jaký je mezi nimi vztah, co jejich konflikt zprostředkovává a jak se v jejich střetu proměňuje celek.

Např.: polarizaci „woke“ a „alt-right“ bychom abstraktně chápali tehdy, kdybychom je brali jako dva hotové, oddělené tábory s pevnými názory a charakterem. Dialekticky konkrétní pohled se ptá, jak se tyto póly navzájem vyrábějí: jak jeden existuje skrze druhý, jak se vzájemně mobilizují, jak čerpají identitu ze střetu a jak jsou oba zprostředkovány stejným mediálním prostředím, afektivní ekonomikou konfliktu a krizemi pozdního kapitalismu. Polarizace tu pak není jen nešťastné rozdělení společnosti, ale forma, v níž se vyjadřuje hlubší rozpor o uznání, moc, identitu a společenský řád.

Dialektika tedy nepřekonává polaritu tím, že ji popře, ale tím, že ji chápe jako moment vztahu, rozporu a pohybu.

Tři kroky metody

Marx: dialektika není „metoda hádání se“

- Společenská realita je **historický proces**, ne hotová věc.
- Věci vznikají ve **vztazích** (práce, moc, instituce) a mění se konfliktem.
- Klíč: **objektivita bez praxe neexistuje**.

Objektivita jako praxe (Teze o Feuerbachovi)

„(2) Otázka, zda je lidskému myšlení vlastní předmětná pravdivost, není otázkou teorie, je to praktická otázka. Člověk musí pravdivost, tj. ...“

Karel Marx (Teze o Feuerbachovi, teze 2)

Důsledek pro kurz

„Pravda“ se ukazuje v tom, co naše pojmy **dělají v realitě**:

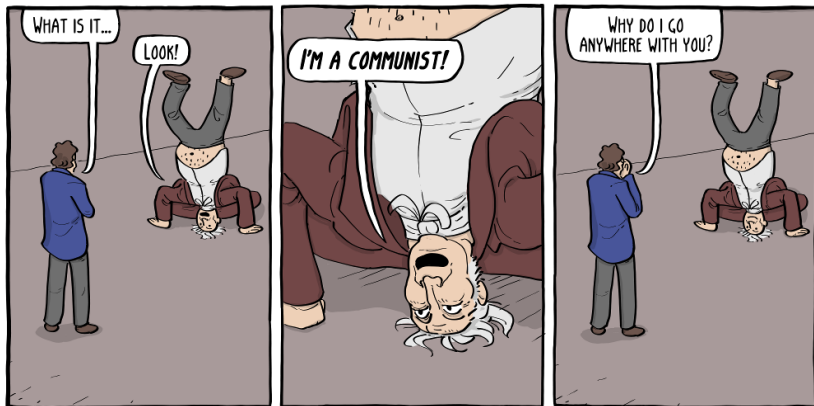
- co umožní vidět / co zakryjí,
- koho zviditelní / koho umlčí,
- jaké jednání otevrou / jaké zavřou.

Příklad: platformy jako ověřování pojmů v praxi

- Teorie může říkat: uživatelé na platformě „svobodně sdílejí obsah“.
- Praxe ale ukazuje něco jiného:
 - uživatelé produkují obsah jako formu **práce**,
 - jejich aktivita vytváří **hodnotu** pro platformu,
 - to, co se jeví jako svobodná komunikace, je zároveň součástí **ekonomiky pozornosti**.
- Teprve když tyto vztahy sledujeme v konkrétní praxi – kdo publikuje, kdo mizí, co je odměňováno, co je potlačeno – můžeme ověřovat, zda pojem „svobodné sdílení“ vystihuje realitu, nebo ji zastírá.

Marxovský point

Teorie není oddělený popis světa: její pravdivost se ukazuje v praxi, v níž se odhaluje, jaké společenské vztahy skutečně vytvářejí daný jev.

Kritika: „pohled odnikud“ jako mocenská pozice

- Postkoloniální a gender kritika: „západní objektivita“ často předstírá neutralitu, ale je to perspektiva **centra**, které definuje normu.
- Riziko: objektivizace „Druhého“ jako **součást odlidštění/kolonizace**.
- Gender: „neutrální standard“ často vychází z **mužské zkušenosti** a odlišnosti označí jako odchylku místo strukturálního efektu moci.

„Rozebírat příběh, odhalovat skryté podtexty a dávat hlas věcem ...Poskytuje ...“

Linda Tuhiwai Smith

Standpoint epistemology: silnější objektivita

Sandra Harding a další

Objektivitu nezahlodit, ale **přestavět**: poznání je vždy **situované**.

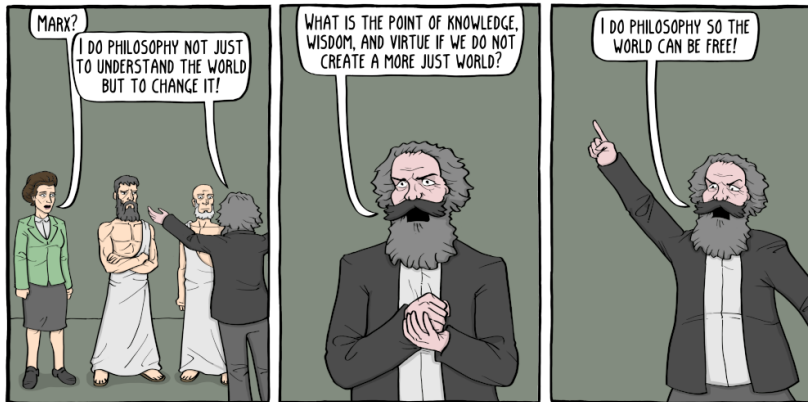
- **Standpoint** není „můj názor“, ale metodicky pěstované stanoviště.
- Začít od perspektiv marginalizovaných často ukáže, co centrum bere jako samozřejmost.
- Cíl: **silnější objektivita** skrze:
 - více pozic, přiznání zájmů a slepých míst,
 - průběžné ověřování v praxi (dopady na různé lidi).

Příklad: migrace ve městě (polarizace jako vnitřní rozpor)

- „Pomáhat“ vs. „chránit se“ = dvě tendence jedné reality: solidarita $\leftrightarrow$ obavy (bezpečí, kapacity, bydlení, pořádek).
- Dialekticky: nejde jen o hodnoty, ale o **zkušenosti, moc a náklady**.
- Dialog není „buďme slušní“, ale **konkrétní instituce**: moderované malé skupiny, vyvážené zastoupení, společné podklady.

Co by tu bylo zprostředkováním?

Pravidla ubytování, financování, komunikace města, role škol, policie, médií, mechanismy účasti, sankce za promluvení.

Mini-lab na hodině: případová studie do portfolia

Výstup z labu

Každý tým odnese: **název případu, popis situace, vnitřní rozpor, mechanismy zprostředkování.**

- **1. Zvolte případ** (škola, platformy, práce, bydlení, veřejná debata).
- **2. Zapište konkrétno:** kdo / kde / pravidla / rizika / zdroje.
- **3. Pojmenujte rozpor:** dvě potřebné, ale protichůdné tendence.
- **4. Zprostředkování:** vyjmenujte 3–5 mechanismů, které konflikt tvarují.
- **5. Návrh dialogu:** jaký formát by konflikt unesl bez dominance silnějších hlasů?

Otázka do diskuzního fóra

Jaké typy konfliktu běžně maskujeme jako „nedorozumění“?

- Co by znamenalo **zachovat rozpor** a přesto **jednat**?
- Jaké **zprostředkování** by bylo potřeba změnit, aby byl dialog možný?

Shrnutí

- Dialektika: konflikt **nezametat** → **zkonkrétnit** → **odhalit mechanismy**.
- Marx: „pravda“ se ukazuje v **praxi** a v dopadech našich pojmů.
- Kritika objektivismu: žádný „pohled odnikud“; **silnější objektivita** = více pozic + ověřování.
- Dialog: **forma práce s rozporem** (aby nezvítězil jen silnější hlas).